

**SOTSIAL GURUHLAR: NAZARIY ASOSLAR, TASNIFI VA
JAMIYATDAGI FUNKSIONAL ROLI**

Uzbekova Niginabonu Sayodovna

Samarqand davlat universiteti
sotsiologiya yo'nalishi 113 guruh talabasi

Xaydarova Xilola Xislatovna

Sharof Rashidov Nomidagi Samarqand davlat universiteti
Sotsiologiya kafedrası assistenti

Annotasiya: *Ushbu maqolada sotsial guruhlar sotsiologiyaning asosiy kategoriyasi sifatida nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Sotsial guruh tushunchasining shakllanish tarixiga, klassik va zamonaviy sotsiologik konsepsiyalardagi talqinlariga alohida e'tibor qaratilgan. Guruhlarning turli tasniflari — birlamchi va ikkilamchi, formal va nonformal, kichik va katta guruhlar hamda maqom va resurslar asosida shakllangan guruhlar keng yoritilgan. Shuningdek, sotsial guruhlarining jamiyatdagi ijtimoiylashtirish, identifikasiya, sotsial nazorat, integrasiya, kommunikasiya va ijtimoiy dinamikani ta'minlashdagi rollari ilmiy tahlil etilgan. Maqolada guruh ichidagi dinamika, liderlik, konformizm va guruhlararo munosabatlar kabi murakkab jarayonlar ham qamrab olingan. Tadqiqot natijalari sotsial guruhlarining jamiyat barqarorligi va taraqqiyotida hal qiluvchi ahamiyatga ega ijtimoiy institut ekanligini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: sotsial guruhlar, dinamika, liderlik, konformizm, ijtimoiy institut, identifikasiya, sotsial nazorat.

Аннотация: *В данной статье теоретически анализируются социальные группы как базовая категория социологии. Особое внимание уделяется истории формирования понятия социальной группы, его интерпретациям в классических и современных социологических*

концепциях. Широко рассматриваются различные классификации групп – первичные и вторичные, формальные и неформальные, малые и большие группы, а также группы, сформированные на основе статуса и ресурсов. Научно анализируется также роль социальных групп в обеспечении социализации, идентификации, социального контроля, интеграции, коммуникации и социальной динамики в обществе. В статье также рассматриваются сложные процессы, такие как внутригрупповая динамика, лидерство, конформизм и межгрупповые отношения. Результаты исследования показывают, что социальные группы являются социальным институтом решающего значения для стабильности и развития общества.

Ключевые слова: социальные группы, динамика, лидерство, конформизм, социальный институт, идентификация, социальный контроль.

Abstract: This article provides a theoretical analysis of social groups as a fundamental category in sociology. Particular attention is given to the history of the concept of social groups and their interpretations in classical and contemporary sociological frameworks. Various classifications of groups are examined in detail, including primary and secondary, formal and informal, small and large groups, as well as groups formed based on status and resources. The role of social groups in promoting socialization, identification, social control, integration, communication, and social dynamics in society is also scientifically analyzed. The article also examines complex processes such as intragroup dynamics, leadership, conformity, and intergroup relations. The results of the study demonstrate that social groups are a social institution of crucial importance for the stability and development of society.

Key words: social groups, dynamics, leadership, conformism, social institution, identification, social control.

Jamiyatning ijtimoiy tuzilmasini tashkil etuvchi asosiy birliklardan biri bu — sotsial guruhlardir. Inson tabiatan ijtimoiy mavjudot sifatida faqat guruh doirasida yashaydi va rivojlanadi. Har bir individning xarakter xususiyatlari, ijtimoiy maqomlari, qadriyatlari, raftor me'yorlari va dunyoqarashi sotsial guruhlar ta'siri ostida shakllanadi. Sotsial guruhlar sotsial integratsiya, tartib va barqarorlikka erishish mumkin emas. Sotsial guruh tushunchasi Sotsiologiya fanida XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab maqsadli ilmiy tadqiqot mavzusi sifatida o'rganila boshladi. E.Dyurkgeym, K.Marks, G.Spenser, M.Veber kabi klassik sotsiologlar sotsial guruhning mohiyati, tuzilishi va funksiyalarini turlicha talqin qilgan bo'lsalar-da, ularning barchasi guruhni jamiyat hayotidagi asosiy ijtimoiy birlik sifatida qayd etgan. XX va XXI asrlarda funksionalizm, konflikt nazariyasi, interaksionizm va etnometodologiya kabi yo'nalishlar sotsial guruh fenomenini yanada chuqurroq tadqiq etishga xizmat qildi. Ushbu maqolaning maqsadi sotsial guruhlarining nazariy asoslarini tahlil qilish, ularning tasnifi va jamiyatdagi funksional rolini ilmiy nuqtai nazardan yoritishdan iborat [1].

Sotsiologiya tarixda jamiyat - o'z ijtimoiy ehtiyojlarini qondiruvchi kishilar birligi sifatida tushunilgan. Shu bilan birga, jamiyat ayrim ijtimoiy birligi yemas, balki ijtimoiy munosabatlar majmuasi hamdir. Sotsiologiya jamiyat to'g'risidagi ta'limot bo'lib, ijtimoiy tizimlar rivojlanishi va funksional qonuniyatlar, harakatlantiruvchi kuchlarni o'rganuvchi fan hamdir. U turli ijtimoiy hodisalar jamiyat va tabiat o'rtasidagi aloqadorlikni. shuningdek, shaxs kishilarning ijtimoiy xulqi, uning elementlari va rivojlanish qonuniyatlarini o'rganadi [2].

Hozirgacha jamiyat hayotini sotsiologik jihatdan tadqiq qilish, asosan, ikki yo'nalishda rivojlanib kelgan. Birinchi yo'nalish O.Kontdan fransuz sotsiologi E.Dyurkgeym orqali rivojlantirilgan amerikalik sotsiolog T.Parsonslarning sotsiologik ta'limotlarini o'z ichiga oladi. Bu yo'nalishda ijtimoiy tizim o'zgarishi tashqi kuchlar ta'siri orqali tushuntirilib, ko'proq

psixologik omillarga e'tibor berilgan. Ikkinchi yo'nalish: marksistik sotsiologik ta'limot bo'lib, unda ijtimoiy tizim ichki ziddiyatlar asosida ichki kuch ta'siri orqali tushuntirilib, materialistik mohiyatga ega bo'lgan moddiy munosabatlarning belgilovchi roliga asosiy e'tibor qaratilgan. Har ikki ta'limot ham jamiyat hayotida muhim belgilarni o'zida mujassamlashtirib keldi [4].

Sosial guruh — bu muayyan manfaatlar, maqsadlar, faoliyat turi, joylashuv yoki sosial identifikatsiya asosida birlashgan shaxslarning o'zaro bog'liq va barqaror ijtimoiy birligidir. Sotsial guruhlar jamiyat rivojida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ko'plab olimlar tomonidan chuqur o'rganilgan.

Dyurkgeym sosial guruhlarini jamiyatda *kollektiv ong*ni shakllantiruvchi va uni bir butun tizim sifatida mustahkamlovchi muhim institut deb hisoblagan. Uning fikricha, individlarning raftori jamiyat qoidalari va an'analari tomonidan qat'iy nazorat qilinadi [3].

Veber guruhlarini individlarning “ma'no bilan yo'naltirilgan xulqi” asosida izohlaydi. Unda sosial guruh individning maqomini, rolini va ijtimoiy mavqeyini belgilaydigan tashkilot sifatida qaraladi.

Spenser sosial guruhni organizm modeliga qiyoslab, har bir a'zo katta tizimda muayyan vazifani bajarishini ta'kidlaydi. Bu egalari jamiyatdagi funksiyalarning taqsimlanishiga asos soladi [5].

Zamonaviy sosiologik yondashuvlarda ham sotsial guruh tushunchasiga katta e'tibor qaratilgan. Funksionalizm yondashub vakillari T.Parsons va R.Mertonga ko'ra, guruhlar ijtimoiy tartib va barqarorlikni ta'minlovchi mexanizmlardir. Guruhsiz jamiyat izdan chiqadi.

Simvolik interaksionizm yondashuv vakillari esa inson raftori ramzlar, ishoralar va ma'nolar asosida shakllanadi va guruh bu ramzlarni uzatuvchi kanal vazifasini bajaradi, deb hisoblaydilar.

Konflikt nazariyasi tarafdorlari K.Marks, L.Kozer va R.Darendorflar guruhlarini resurslar uchun kurashuvchi tuzilmalar sifatida ko'radi. Sinflar

o'rtasidagi kurash jamiyat rivojining asosiy drayveridir. Sosial guruhlarining tasnifiga ko'ra bir nechta turlari mavjud [7].

Birlamchi guruhlar — oila, qarindoshlar, do'stlar.
Belgisi: emosional yaqinlik, to'g'ridan-to'g'ri muloqot.

Ikkilamchi guruhlar — tashkilotlar, korxonalar, partiyalar.
Belgisi: rasmiy maqsad, rollar va qoidalar tizimi.

Formal guruhlar qoidalar va maqsadlar asosida tuziladi. Masalan, davlat idoralari, ta'lim muassasalari.

Nonformal guruhlar — do'stlar to'dasi, qiziqish klublari. Ular simpatiya yoki umumiy qiziqish natijasida paydo bo'ladi.

Kichik guruhlarda 10–15 kishi bo'lib, bevosita muloqot mavjud.

Katta guruhlar ijtimoiy qatlamlar, millat, tabaqa, jins va diasporalarni o'z ichiga oladi. Har bir guruh resurslardan foydalanish imkonining turlicha darajasiga ega.

Social guruhlarining jamiyatdagi funksional roli ahamiyatli bo'lib, ijtimoiylashtirish funksiyasi ularning ichida eng muhimidir. Guruhlar individga: axloqiy me'yorlar, ijtimoiy rollar, madaniy an'analar, nutq ko'nikmalari, kabi asosiy ijtimoiy xususiyatlarni o'rgatadi. Bu funksiyasiz shaxs sosial mavjudotga aylanmaydi.

Identifikatsiya va sotsial birdamlik vazifasiga ko'ra shaxs o'zini ma'lum guruhga mansub deb his qilishi orqali ijtimoiy o'zlikka erishadi. Bu jamoaviy birdamlikni, millat va jamiyat barqarorligini mustahkamlaydi.

Sotsial nazorat funksiyasiga ko'ra guruhlar individ taftorini: ma'qullash, tanqid, jazo, rag'batlantirish orqali nazorat qilib boradi. Bu jamiyat intizomini ta'minlaydi [6].

Kommunikatsiya va axborot funksiyasiga ko'ra esa guruhlar axborot almashinuvining asosiy kanalidir. Unda individlar yangi bilim, tajriba va qadriyatlar bilan tanishadilar.

Integrasiya va ijtimoiy muvofaqiyat funksiyasiga ko'ra guruhlar odamlarni birlashtiradi, ijtimoiy koxeziyani kuchaytiradi. Jamiyat barqarorligini ta'minlaydi. Sotsial guruhlar ijtimoiy dinamika va o'zgarishlar manbai hisoblanadi. Katta guruhlar (yoshlar, sinflar, siyosiy harakatlar) jamiyatda ijtimoiy islohotlar, innovasiyalar, modernizasiya jarayonlarini amalga oshiradi.

Sosial guruhlardagi dinamika ularning jamiyatda lider bo'lishini ta'minlaydi. Guruhda rasmiy va norasmiy liderlar bo'ladi. Ular guruh birdamligini ta'minlaydi, qaror qabul qilishga ta'sir ko'rsatadi [9].

Guruh bosimi natijasida odam o'z fikrini guruh me'yorlariga moslashtiradi. Guruhlar o'rtasida guruhlararo munosabatlar raqobat, hamkorlik, ziddiyat, qo'shilish jarayonlari kuzatiladi. Bu ijtimoiy dinamikani shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda yuqorida keltirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, sotsial guruhlar jamiyatning murakkab va ko'p qirrali tizimining ajralmas qismi hisoblanadi. Ular nafaqat individlarning ijtimoiylashuv jarayonida hal qiluvchi o'rin tutadi, balki jamiyatda barqarorlik, tartib va yaxlitlikni ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Sotsial guruhlar individlarga shaxsiy identifikasiyani shakllantirish, o'zini jamiyatning bir qismi sifatida his qilish, birdamlikni mustahkamlash va ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirish imkonini beradi. Bundan tashqari, ular axborot almashinuvini yo'lga qo'yish, ijtimoiy o'zgarishlar uchun platforma yaratish va umumiy maqsadlar sari harakatlanishda ijtimoiy dinamikaning asosiy vositasi bo'lib xizmat qiladi. Zamonaviy dunyoda kechayotgan kuchli ijtimoiy-iqtisodiy va texnik o'zgarishlar, jumladan, raqamlashuvning keng tarqalganligi, urbanizasiyaning jadallashuvi va globallashuvning chuqurlashib borishi natijasida sotsial guruhlarining tuzilishi, shakllari va o'zaro aloqalarida sezilarli o'zgarishlar yuz bermoqda [11]. Agar an'anaviy jamiyatlarda asosan mahalla, oila, diniy yoki etnik guruhlar kabi yaqin va doimiy aloqalarga asoslangan guruhlar ustunlik

qilgan bo'lsa, bugungi kunda onlayn jamoalar (masalan, ijtimoiy tarmoqlardagi guruhlar, onlayn forumlar), virtual submadaniyatlar (masalan, geymerlar, fandomlar) va global faollar guruhlari (masalan, ekologik yoki siyosiy harakatlar) kabi yangi turdagi guruhlar paydo bo'lmoqda va mustahkamlanmoqda [8].

Bu yangicha guruhlarining paydo bo'lishi va rivojlanishi quyidagilarni anglatadi:

Makon chegaralarining chekinishi: individlar endilikda faqat jismoniy yashash joyiga bog'liq bo'lgan guruhlar bilangina cheklanmay, balki umumiy manfaatlar, qiziqishlar yoki ideallar asosida turli geografik hududlarda yashovchi boshqa insonlar bilan ham aloqa o'rnatish imkoniyatiga ega.

Identifikasiyaning ko'p qirraliligi: individlar bir vaqtning o'zida bir nechta guruhga mansub bo'lishi mumkin. Masalan, bir kishi bir vaqtning o'zida ham kasbiy assotsiatsiya a'zosi, ham onlayn geymerlar jamoasi va ham ekologik faollar guruhining ishtirokchisi bo'lishi mumkin. Bu esa shaxsiy identifikasiyaning yanada murakkablashishiga olib keladi.

Ijtimoiy harakatlarning yangi shakllari: Raqamli platformalar global muammolarga nisbatan tezkor va keng ko'lamli ijtimoiy harakatlarni tashkil etish imkonini bermiqda. Bu esa jamiyatdagi ijtimoiy va siyosiy dinamikani yanada faollashtiradi.

Muammolar va imkoniyatlar: Shu bilan birga, bu o'zgarishlar bir qator yangi muammolarni ham yuzaga keltiradi. Masalan, onlayn guruhlardagi tarqalgan dezinformasiya, ijtimoiy tarmoqlardagi hatti-harakatlarning nomaqbulligi, virtual submadaniyatlardagi izolyasiyalanish va an'anaviy guruhlarining kuchini yo'qotish kabi masalalar paydo bo'lishi mumkin.

Shunday ekan, sotsial guruhlarining zamonaviy jamiyatdagi o'rni va ahamiyatini o'rganish, ularning o'zgaruvchan strukturalarini, yangi shakllanib kelayotgan guruhlarining xususiyatlarini tahlil qilish, shuningdek, raqamli va globallashtirilgan dunyoda ularning ijtimoiy, siyosiy va madaniy hayotga ta'sirini

tushunish nazariy va amaliy jihatdan nihoyatda dolzarb bo'lib qolmoqda. Bu esa sotsiologiya, antropologiya, siyosatshunoslik va boshqa ijtimoiy fanlar uchun yangi tadqiqot yo'nalishlarini ochadi va jamiyatning bugungi va kelajakdagi rivojlanish tendensiyalarini tushunishga yordam beradi [10].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Aliqoriyev.N.S.Satsiologiya va ta'lim taraqqiyoti.Ta'lim muammolari, ilmiy-uslubiy yutuqlar va ilg'or tajribalar T,2,1998.
2. Amerikanskaya sotsiologiyacheskaya mo'sl. Tekst Pod red. V.I. Dobrenkova M.,1994 yil.
3. Бекмуродов М. Социология: ўқув қўлланма. – Тошкент: “Янги аср авлоди”, 2010 йил.
4. Аликариев Н.С. Социология: дарслик. – Тошкент: “Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи”, 2020 йил.
5. Махмудов И. Бошқарув психологияси: ўқув қўлланма. – Тошкент: “Юрист-медиа маркази”, 2007 йил.
6. Ганиева М. Социология: ўқув қўлланма.Тошкент:“ТДТУ”, 2015йил.
7. Гидденс Э. Социология. – М.: “Эдиториал УРСС”, 2005 (ёки инглизча аслияти: Giddens A. Sociology. 6th Edition, 2009) йил.
8. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура. – М.: “АСТ”, 2006 год.
9. Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: “Аспект Пресс”, 2017 йил.
10. “Ўзбекистон — 2030” стратегияси тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. ПФ-158-сон, 2023 йил 11 сентябрь.
11. Khislatovna, Khaydarova K. "Analysis and Solutions of the Gender Factor in the Management of the Modern Uzbek Urban Ecosystem." *American Journal of Business Management, Economics, and Banking*, vol. 9, 26 Feb. 2023, pp. 115-118.